

הצעות ודרישות עבודה

בתי הספר

צור קשר

פורום

צוות הפיקוח

הודעות מפמ"ר

על האתר

דף הבית

התפקיד האידאולוגי של חדשות בטלוויזיה

חיפוש

חממת קולנוע צעיר

מאת: דניאל לוי

המקרה של האינתיפאדה ב"מבט" תקציר

מחקר זה מהווה ניסיון לבדוק את טיב היחסים בין אמצעי תקשורת ההמונים לבין המדינה. על פי הגישה הביקורתית, אמצעי תקשורת הינם מנגנון מרכזי ליצירת תפיסות הגמוניאליות אודות מציאות ולשיעתוקן. זאת, בתוקף כושרם למסגר אירועים וליצור סגירות של משמעויות לגבי נושאים הנוגעים לערכים מרכזיים של החברה.

המחקר מנתח את הצגת האינתיפאדה בתוכנית החדשות של הטלוויזיה הישראלית "מבט". ניתוח שיטתי מגלה שטווח ההתייחסות לסוגיית האינתיפאדה ב"מבט" מצטמצם למסגרת דומיננטית המדגישה היבטים של "חוק וסדר". באמצעות הצגתה של האינתיפאדה דרך פריזמה של "חוק וסדר", מצומצם סכסוך פוליטי מורכב למונחים של אלימות. ההצגה הדיפרנציאלית של האלימות שמפעיל כל אחד מהצדדים יוצרת סדר דיסקורסיבי שנשען על הדיכטומיה של "אנחנו" לעומת "הם".

האפקט האידאולוגי העיקרי הינו יצירה של סדר דיסקורסיבי המצמצם את טווח המשמעויות החלופיות שניתן לייחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני. סגירות זו מתאפשרת, מאחר שהאינתיפאדה מוצגת כסיבה לסכסוך ולא כאחד הסימפטומים שלו. פעילויות הפלסטינים ממוקמות במסגרת אלימה, ובכך נמנעת הצגת תביעותיהם הפוליטיות.

מבוא

המטרה הכללית של מחקר זה הינה לבדוק את טיב היחסים בין המדינה לבין אמצעי התקשורת האלקטרוניים - ובמיוחד הטלוויזיה. התפיסה הליברלית גורסת שתפקידם של אמצעי התקשורת ההמוניים (מכאן ואילך את"ה) הוא להבטיח כי המוסדות הפוליטיים יהיו נתונים לפיקוח ציבורי. לפי גישה זו, את"ה הינם אמצעי בקרה על פעולתן של אליטות פוליטיות. כיון שאת"ה משמשים כ"כלב השמירה" של הדמוקרטיה לא ראוי שתהיה למדינה יכולת התערבות בפעולתם (Tracey, 1977).

רוב החוקרים בתחום הקומוניקציה הפוליטית מעמידים אומנם תפיסה נורמטיבית זו בספק, אך עם זאת, הם מקבלים את ההפרדה בין המדינה לבין את"ה כאפשרית (לדוגמא: Etziony-Halevy, 1987; גורן, 1989; משעל, 1978). חוקרים אלו גורסים כי הפרדה זו מופרת רק כאשר אנשי תקשורת מחדירים את השקפותיהם הפוליטיות בחדשות, או כתוצאה ממעורבות ישירה של גורמים פוליטיים.

הגישה הביקורתית, שניתן לכנותה בשם (Hall, 1980) critical media studies, לעומת זאת, ממשיגה באורח שונה את היחסים בין המדינה לבין את"ה. חוקרים הדוגלים בתפיסה זו (כגון: Hartley, 1980, Hall, Gitlin, 1982) מניחים שאת"ה ממלאים תפקיד מרכזי בהפצתן של אידאולוגיות דומיננטיות. כך הם הופכים להיות כלי מרכזי לקביעת גבולות השיח ולשיעתוקם בהתאם לתפיסות קונסנזואליות. להבדיל מחוקרים אשר מייחסים את הפרדה ה"ניאטרליות" של המדינה ליחסים אינסטרומנטליים, הגישה הביקורתית מסבירה הפרדה זו במונחים מבניים התופסים את ההפרדה בין המדינה לבין את"ה כמסווה בלבד. (1)

על-מנת להבין את הדפוסים המבניים המאפיינים את היחסים בין את"ה לבין המדינה, אנתח אירוע משברי הנוגע בערכים מרכזיים של החברה. אירוע מסוג זה,

מגמות הלימוד

■ מבנה מגמות טכנולוגיות חוזי

■ ביבליוגרפיה

■ מגמת מדיה ופרסום

■ אודות המגמה

■ מקצוע תקשורת וחברה

■ תוכנית הלימודים

■ מערכים בתקשורת וחברה א

■ מערכים בתקשורת וחברה ב

■ מערכים בתקשורת וחברה ג

■ מבניות בתקשורת וחברה ג

■ מאמרים תיאורטיים

■ מאמרים בנושא עיתונות

■ מאמרים בנושא רדיו

■ מאמרים בנושא טלוויזיה

■ מאמרים בנושא פרסום

■ موضوع الاعلام والمجتمع

■ תקשורת אלקטרונית

■ פרסום ויחסי ציבור

■ ביבליוגרפיה

■ בתי הספר במגמה

■ שאלונים ומחוננים

■ מגמת טכנולוגיות תקשורת

■ פורטל היצירה הצעירה

■ תמונות מהווי המגמה

■ סרטוני המגמה

■ בחינות חיצוניות

■ בחינת מפמ"ר ארצית

■ פרויקטי גמר

■ קולנוע וטלוויזיה י"ג - י"ד

מסייע לאתר את תפקידם האידאולוגי של את"ה, מאחר שמשבר מחייב אותם לתהליך לגיטימציוני מואץ.

מבחינה אמפירית, הניתוח יתמקד באופן שבו מוצגת האינתיפאדה בתוכנית החדשות של הטליזיה הישראלית "מבט". השאלות המחקריות שמנחות את העבודה הן: כיצד מוצגת האינתיפאדה ב"מבט"? מהן ההשלכות האידאולוגיות של סוג כזה של כיסוי?

רקע תיאורטי

בדיקת היחסים בין את"ה לבין המדינה במחקר זה, מעוגנת בהנחות תיאורטיות שפותחו על-ידי Althusser (1971). Althusser Louis מציע מספר מושגים המסבירים את אופן שיעתוקה של המערכת החברתית. הוא גורס כי, שיעתוק של המערכת חברתית מחייב קיום של מוסדות מסוימים, אותם הוא מכנה מנגנונים אידאולוגיים מדינתיים (Ideological State Apparatuses), וביניהם המשפחה, מערכת החינוך, הכנסיה, המערכת הפוליטית ואת"ה. פעולתם האידאולוגית של את"ה מתבטאת בהפיכת תפיסת ה"מציאות" אודות תופעה מסוימת למובנת מאליה ובכך מקשים על הסובייקט לבחון תופעה זו מזווית שונה (אלטרנטיבית, אופוזיציונית). אידאולוגיה נתפסת כזירה שבה מתנהל "מאבק על המשמעות" בתוך שדה של משמעויות חלופיות. פעולתם האידאולוגית של את"ה מתבצעת על-ידי יצירת "מסגרות" (frames) המבנות את המשמעות של תופעות, כך שהן הופכות כאמור למובנות מאליהן.

עם זאת, לא ניתן להסתפק בזיהויין של פונקציות אידאולוגיות אלו. ראו: לשאול מדוע נוטים את"ה לשעתק דווקא את האידאולוגיות הדומיננטיות, או, כפי Hall - מציג זאת:

...How could it be true that media institutions were both, in fact, free of direct compulsion and constraint, and yet freely articulated themselves systematically around definitions of the situation which (favoured the hegemony of the powerful) (1982:86)

ניגוד זה בין היותם של את"ה, לכאורה, חופשיים מלחצים ישירים, לבין הישארותם בטווח ההגדרות של האידאולוגיות הדומיננטיות, מוסבר באמצעות המושג "אוטונומיה יחסית" שפותח על-ידי (Poulantzas (1969). חוקר זה טוען שמוסדות המדינה, ובכלל זה גם המוסדות המדינתיים האידאולוגיים, עשויים לשמור בפעולתם על מידה מסוימת של עצמאות או אוטונומיה מאחזתו של המעמד השולט. אוטונומיה זו אף מסייעת להם בביצוע תפקידם האידאולוגי. ראשית, למרות שאת"ה קשורים באופן פורמלי למדינה, הם נחשבים "חופשיים". תדמית זו חשובה לקבלת הלגיטימציה שהם זקוקים לה ולביסוס אמינותם. כוחם האידאולוגי של את"ה טמון בכך, שהם מייצגים, כביכול, אינטרס כללי (לשרת את הציבור) ולא אינטרס פרטיקולרי.

בעזרת "האוטונומיה היחסית", המעניקה להם חזות של ניאטרליות, יוצרים את"ה דימוי של מציאות פלורליסטית. דימוי זה מאפשר להם לספק לקהלם כלים לפיענוח המציאות, הכוללים בתוכם מלכתחילה הנחות מוקדמות המבוססות על הקונסנזוס - כלומר, הם מגבילים את טווח ההתייחסות למציאות. לבסוף, אוטונומיה זו הינה יחסית בלבד, מאחר שאת"ה מתגדרים על פי רוב, מסיבות שיצוינו בהמשך פרק זה, בהנחות קונסנזואליות.

ההלימה בין התכנים המופצים על-ידי את"ה לבין הרעיונות הדומיננטיים בחברה, מוסווה על-ידי האתוסים המקצועיים. Hall גורס כי, העקרונות האידאולוגיים העיקריים המסווים את היחסים בין את"ה למדינה הם "איזון, ניאטרליות, אובייקטיביות, מקצועיות, וקונסנזוס" (Hall, 21:1974). עקרונות אלו מצביעים על כוחן האידאולוגי של חדשות טליוויזיוניות, הנובע בעיקר מיכולתם לשוות ל"מציאות" המוצגת אופי של עובדתיות (factuality) ולטשטש את אופיה החברתי. עובדתיות זו מעניקה לשיח החדשותי את אמינותו. (2)

את"ה מבצעים את תפקידם כמכשיר אידאולוגי על-ידי עיצוב גבולות השיח והפצתו. כוחם האידאולוגי נובע מכך שהם מחזקים הגדרות הנפוצות במערכת הפוליטית הדומיננטית, ועל-ידי כך דוחקים תפיסות שמחוץ לקונסנזוס שמוגדר על-ידי אותה מערכת) והופכים אותן ל"לא רציונליות" ו/או "לא לגיטימיות" (זה בתנאי שתפיסות אלו מוצגות בכלל). תוצאה זו אינה מתאפשרת על-ידי הפרה של נורמות כגון אובייקטיביות ואיזון, אלא דווקא באמצעות שמירה על נורמות אלו (Hackett, 1984).

■ רשימת קישורים

■ העשרה והרחבת ידע

■ מה חדש ?

מרחבי לימוד מתוקשבים

■ המבניות בתקשורת וחברה ג'

■ מערכי שיעורים בתקשורת

■ מבנית בצילום ותאורה

■ מבנית פס קול

■ מבנית מעשית בהפקות

■ מבנית מדעי הטכנולוגיה

■ סיכום פיצ'ינג דוקומנטרי

■ תיק הפקה עילית 2,565,804 בייסות לאתר

■ תיק הפקה דוקומנטרי

■ תסריטים להפקות

■ אמנות המבע הצילומי

על-מנת להבין כיצד תהליך זה מתאפשר יש להתייחס להסבר מבני הגישות הסטרוקטורליות (Hall; 1982, Hartley, 1974) מתמקדות באופי החברתי של יצירת החדשות. לפיהן יש לנתח את חדירתם של רעיונות דומיננטיים לחדשות בשני מישורים השזורים זה בזה: תהליך ההצפנה (encoding) של החדשות, המעניק להם משמעות, ועיצוב היחסים בין את"ה למוסדות אחרים.

תהליך ההצפנה (encoding), שבו מנסה איש התקשורת להפוך את האירוע למובן עבור הצופה, הינו תהליך חברתי ביסודו מכיוון שהוא מגלם בתוכו הנחות אודות החברה ותיפקודה. מתכונת החדשות, בפרט, דורשת העברת מידע ברור ותובעת לנטרל משמעויות לא בהירות העלולות להיווצר. אחת הדרכים למניעת עירפול היא הישענות על הנחות הקשורות לאופי הקונסזואלי של החברה.

באופן כללי יותר נאמר, שלא ניתן להעביר את המסר של האירוע במסגרת החדשות מבלי להזדקק לקונטקסט סימבולי-חברתי מסוים. אירוע עשוי להיות מובן רק אם הוא ממוקם בתוך טווח של קודים חברתיים ותרבותיים ידועים. המתכונת של חדשות (מוגבלת) והצורך במובנות (intelligibility) מחייבים תהליך של זהות וקונטקסטואליזציה, המעניק לאירוע משמעות. הקודים הללו מאפשרים לאיש החדשות להפוך אירועים לא רגילים ובלתי-צפויים לאירועי מדיה מובנים (Gitlin, 1980; Hartley, 1982), כלומר לאירועים הניתנים לפיענוח על-ידי הצופים.

הסבר זה קשור לאילוצים שנובעים מהמתכונת של חדשות. את"ה נאלצים להבנות את השתקפותם של אירועים פוליטיים על-ידי שימוש בצורות אשר אינן אימננטיות לאירועים עצמם. המתכונת של חדשות טלויזיוניות מחייבת לבצע דה-קונטקסטואליזציה של האירוע ואח"כ לעשות רה-קונטקסטואליזציה על מנת להתאימו לתפיסות חדשותיות מקובלות.

כמו-כן, גם יחסים עם מוסדות מדינתיים אחרים משפיעים מהותית על הפרמטרים של "איזון", "אובייקטיביות" ו"ניאטרליות". הביטוי המובהק לכך טמון, כאמור, בכך שהרעיונות הדומיננטיים הולמים את ההתנהגות המקצועית של אנשי תקשורת (Hall, 1974).

אתוס ה"ניאטרליות" מוגבל מכמה סיבות לגורמים מוסדיים רשמיים. ראשית, הנגישות למוסדות רשמיים קלה יחסית, מסיבות טכניות, ולכן התלות של איש התקשורת בהם מוגברת. שנית, האובייקטיביות מבוססת בשיח הציבורי לרוב על הצהרות סמכותיות שמקורן "מוסמך" - כגון מוסדות המדינה למיניהם, אשר מוסמכים בגלל כוחם המוסדי ומעמדם הייצוגי.

על רקע זה, ניתן לזהות שתי השלכות מרכזיות של האתוס המקצועי התובע איזון. לכאורה מעניק עיקרון האיזון לחדשות מימד של אובייקטיביות מאחר והמשדרים נתבעים להציג עמדות חילופיות (להבדיל ממדינות טוטליטריות המסתפקות בהצגת עמדתו של צד אחד). אולם איזון זה מופעל בתוך הקונסנזוס ובמונחיו, על-פי מסגרת מוסכמת אודות החלוקה של כח פוליטי ממוסד. במילים אחרות, הסובלנות מופעלת רק במישור הסביל (Hartley, 1982).

השלכה נוספת של המושג הקרוי "איזון" הינה היותו מנגנון של סגירות אידאולוגית. הגורמים הממוסדים הופכים להיות ה"מגדירים הראשוניים" של נושאים. Hall ניסח ביקורת זאת כך:

through the requirement of balance alternative definitions do get a... hearing, but the institutional definers establish the initial definition... This interpretation then commands the field in all subsequent treatment and the terms of reference within which all further coverage takes place. Arguments against a primary interpretation are forced to insert themselves into its definition of what is at issue ...and this initial interpretative framework is (difficult to alter, once established. (Hall, 1978:58

במילים אחרות, האיזון שקיים לכאורה במדיה מסווה את עיצוב השיח על-פי הפרמטרים ה"שולטים" ואף בידי ה"מגדירים הממוסדים". לעומת זאת, הציבור (צופים וחוקרים כאחד) אינו מטיל לרוב ספק באיזון, אלא אם ניכרת התערבות גלויה של גורמים חיצוניים (רק פוליטיזציה שמטרתה להפר את האיזון נתפסת כהתערבות). מנגד, חוקרים המשתייכים לאסכולה הביקורתית מתייחסים, כפי שניסיתי להדגים בפרק זה, ליצירת החדשות כתהליך חברתי-פוליטי ביסודו. על-פי גישה זו החדשות, מתוקף סיבות מבניות, הן אידאולוגיות ביסודן. לפיכך,

מנגנוני סגירות מהווים למעשה את העיקרון המנחה של תהליך הייצור החברתי של חדשות. הבניית המציאות נעשית, אם כך, בעיקר באמצעות ייצור ממוקד של שיח, שמקבל את תוקפו הציבורי על-ידי מידת ההתמסדות שלו. השיח החדשותי זוכה לרמת מיסוד גבוהה, המעניקה לו מעמד של "מקור מוסמך" כשלעצמו. אם נוסיף את תפוצתו הרחבה נבין את מידת יכולתו לעצב את גבולות השיח הציבורי.

הפרקטיקות אשר מבנות את השיח החדשותי מגולמות במה ש-1980 (Gitlin) מכנה "מסגרות מדיה":

Media frames are persistent patterns of cognition, and interpretation presentation, of selection, emphasis, and exclusion, by which symbol (handlers routinely organize discourse. (1980:6-7

כלומר, ארגון השיח נעשה לפי דפוסים קבועים החוזרים על עצמם, מאחר שמסגרות אלו מאפשרות לאנשי התקשורת לארגן תופעות מסוימות בצורה המובנת לצופים. הצופים מתרגלים לאופן הצגתם של פריטים מסוימים. כפי שנראה בהמשך, 'מסגרות המדיה' מגלמות בתוכן הנחות ארכאיות המשקפות רעיונות דומיננטיים מחד גיסא (ביטחון לאומי, אינטרס לאומי וכו'), ומאידך, מוצגים האירועים ומקבלים משמעות דומיננטית באמצעות המסגרת. את"ה גם משקפים וגם מבנים את השיח הציבורי סביב הנחות קונסנזואליות, הגלומות במסגרות ההצגה שלהם.

אם כך, נסכם ונאמר שמסגרות אלו אינן פועל יוצא של הטעיה מודעת של אנשי תקשורת, אלא הן משקפות הנחות אודות המציאות החברתית. הנחות אלו גם מיצגות את השקפותיהם של העיתונאים והם גם נזקקים להן בשל אילוצים צורניים ביצירת חדשות ואשר יעדם להבטיח שהטקסט החדשותי יהיה מובן לקהל. מכאן, שאנשי התקשורת מקיימים את המסגרות הדומיננטיות דרך שיגרת עבודתם היומיומית (Gitlin, 1980). במילים אחרות, את"ה גם משקפים וגם מבנים את השיח הציבורי סביב הנחות קונסנזואליות.

"המאבק על המשמעות" של האינתיפאדה

את הדיון באינתיפאדה אפשר לנתח במושגים של "מאבק על המשמעות" המתנהל בתוך שדה של משמעויות חלופיות, כאשר צדדים שונים לויכוח מציגים את עמדתם תוך עימות עם התופעה החדשה ועם פרשנויות חלופיות. באופן כללי, ניתן לזהות גישות שונות לשאלת האינתיפאדה בכל אחד מצידי הקשת הפוליטית הישראלית, וכן לגבי הצד הפלסטיני. תיאור הסקירה שאציג כאן, לא מהווה ניתוח הסטורי. אולם, ניתן לנסות ולמפות, בהסתמך על גילויי דעת אופייניים, את העמדות המרכזיות בנוגע לאינתיפאדה, על מנת להבין את השדה בו ניטש "המאבק על המשמעות".

בהכללה ניתן לומר, כי הצד הפלסטיני מתייחס אל האינתיפאדה כמרי אזרחי מוצדק. הוא מציג אותה כתופעה עממית רחבה וספונטנית, וטוען כי היא מהווה ביטוי לשחרור מכיבוש ומבטאת זכות בסיסית להגדרה עצמית, בדרך למימוש של זכויות לגיטימיות של העם הפלסטיני. אש"ף נתפס כנציג הלגיטימי של העם הפלסטיני.

לעומת זאת, הצד הישראלי הרשמי בדמותה של ממשלת ישראל נוטה להציג את האינתיפאדה כמעשה של טרור המונחה על-ידי אש"ף, ואשר מכון נגד עצם קיומה של ישראל, ומתבטא במעשי רצח נתעבים. האינתיפאדה אינה לגיטימית הן מבחינת הזכויות הבסיסיות שהיא חותרת לממש והן מבחינת דרכי המאבק. אש"ף נתפס כארגון טרור שיש לשלול ממנו כל תפקיד פוליטי. האינתיפאדה מוצגת כאן כאיום ביטחוני שיש להיאבק בו בתקיפות. זאת, תוך הצבתה בהקשר של בטחון לאומי שמהווה ערך מרכזי בישראל שסביבו מתלכד הקונסנזוס הלאומי (Arian, 1988).

במאבק על משמעות האינתיפאדה בשיח הציבורי ניתן לזהות שני צדדים נוספים שניתן לכנותם בהכללה כ"שמאל ציוני" ו"ימין רדיקלי". על רקע זה יש לכיסוי "במבט" חשיבות רבה לגבי האופן שבו הציבור הישראלי מתייחס אליה. חשיבות זו נובעת הן מהעובדה שקיימת רק תחנה אחת שמשדרת חדשות והן מהאחוז הגבוה של צפייה בה (כ- 70% מידי ערב).

הקורפוס

מחקר זה מבוסס על צפייה שיטתית בתוכנית החדשות המרכזית בטלוויזיה הישראלית - "מבט לחדשות". הנתונים האמפיריים של עבודה זו לקוחים מתוכניות "מבט" שהוקלטו באופן אקראי במהלך שנה אחת (מפברואר 1989 עד פברואר 1990). על מנת לשמור על אחידות הקורפוס הוקלטו רק תוכניות ששודרו בימי חול. הוקלטו כ-

150 תוכניות "מבט". מתוכן נבחרו 54 תוכניות שבהן מופיעה האינתיפאדה כנושא, הן בדיווח מהאולפן והן בכתבה מצולמת מהשטח. (3)

הטיפול התקשורתי באינתיפאדה במסגרת התוכנית "מבט" מתחלק בדרך כלל לשני מרכיבים: דיווח מהאולפן שבו מעבירים מידע, בעיקר מספרי (מספר הנפגעים, מקום וכד'), על ההתרחשויות של אותו יום; וכתבה מצולמת מהשטח, בה מציגים תמונה כללית שאינה קשורה, בדרך כלל, לאירועים הספציפיים שהוזכרו בדיווח מהאולפן.

שיטת המחקר

כתבת השטח והדיווח מהאולפן מוגדרים כיחידות הניתוח הבסיסיות. אני מתייחס לכל יחידה כאל "אריזה" של מוצר תרבותי שנוצרה באמצעות מיסגור (framing). המושג framing נשען על ההנחות התיאורטיות שפורטו לעיל, ובפרט על הטענה כי כל מעבר של מידע בין יצרן לצרכן כרוך ב"תיווך" מקצועי המקנה למוצר משמעות תרבותית.

במהלך הניתוח הנחתי שהצגת הידיעה מתאפיינת במספר נושאים בעלי מרכיבי-הצגה המהווים יחדיו את המסגרת (4). אפשר לומר, שאירוע חדשותי ממוסגר על-ידי מערך מורכב של הצדקות, הנמקות, הנגדות, ונושא מסוים, שביחד אמורים להפוך את האירוע למובן. כל מסגרת כוללת על כן מספר הנחות יסוד אודות המציאות והאופן שבו היא צריכה להיות מוצגת. ניתוח המרכיבים מאפשר ליצור מיון כולל של הפריטים החדשותיים.

על מנת לאתר את המרכיבים הללו ניתחתי כל תוכנית בעזרת מערך שאלות המבליטות את מרכיבי המסגרת ומנחות את מיון התוכניות: מה הנושא? מהי העמדה המרכזית לגבי נושא זה? כיצד היא מוצגת? בניתוח הושם דגש על הטקסט המילולי (5).

ממצאים כלליים

קצת אציג מופי של הנושאים העיקריים המוצגים בסיקור האינתיפאדה ב"מבט". לאחר מכן אבקש להראות כיצד נושאים אלו מאורגנים מבחינה דיסקורסבית.

על בסיס צפייה שיטתית התגלו ארבעה נושאים מרכזיים, המהווים מעין מאגר של הסיקור על האינתיפאדה ב"מבט" (6).

מהנושא הראשון עולה כי תפקוד כוחות הבטחון (מכאן ואילך כ"ב) נועד להבטיח את השליטה של ישראל בשטחים ולשמור על הסדר. רוב הפעולות של כ"ב מוצגות כתגובה לערעור על שליטתם ולנסיגות להפר את הסדר.

להלן רשימה הממחישה את הדפוסים האופייניים לקטגוריה זו:

* 7 תושבים ערביים נפצעו היום בתקריות יידי אבנים (20.3.89) * הרוג ו-14 פצועים בתקריות אלימות בשטחים (3) * 22.3.89 הרוגים היו היום בעת תקריות (16.4.89) * נפצעו היום 9 בני אדם בהתנגשויות עם כוחות הבטחון (6.4.89) * נורה ונהרג בעת הפרות סדר (5) * 23.2.89 הרוגים בעימותים עם צה"ל (10.7.89) *

המאפיין הבולט בדפוס זה הוא מידת המעורפלות שבו. קיים עירפול בנוגע לסיבות הפגיעה. בדפוס אחר, נסיבות הפגיעה מוסברות על-ידי פעילות יזומה של כוחות הבטחון. להלן כמה נוסחים: פלסטיני נורה ונהרג ☐ בעת ☐ מרדף/סריקות/מעצרים/פעילות יזומה/פעילות מבצעית. גם כאן ישנו דגש על מאפיינים חבלניים של הנפגע (כגון מבוקשים, רעולי פנים). העובדה שכ"ב נוקטים בפעילות מסוימת מלמדת כשלעצמה שהנפגעים אינם אזרחים תמימים.

בדפוס נוסף מוצגת הפגיעה כתגובה של כ"ב לתקיפה יזומה על-ידי פלסטינים. לדוגמא: ערבי נורה ונהרג לאחר ש ☐ ניסה לדקור/לתקוף, דקר/תקף/ארב/רגם באבנים/זרק בקבוק תבערה/יידה אבנים.

בנושא השני משתקפת הטענה לפיה רק חלק קטן של האוכלוסיה הפלסטינית מעורב באינתיפאדה באופן פעיל ומיעוט זה הוא המסית את הרוב. הרוב מוצג כנגרר אחרי המסיתים, והשתתפותו היא פועל יוצא של לחצים פנימיים (איומים).

בנושא זה בולט מערך של סמלים שבא להדגיש מחד, את האופי החבלי של התוקף, ואת מאפייני הנתקף: תושבים תמימים/פשוטים בדמויות של נשים ופועלים מצד הקורבנות, לעומת ועדות הלא, עוטי מסכות, ורעולי פנים מצד התוקפים. להבדיל מהנושא הקודם בו מופיעים חלק מהאלמנטים הללו על מנת להמחיש את המצב המסוכן באופן כללי, נועדו המרכיבים בקטגוריה זו לצייר דימוי קונקרטי של התוקף הפלסטיני. למעשה, המרכיבים הם שמחזקים את הדימוי של המסית האלים.

ישנה התייחסות רבה לקורבנות הפלסטינים שנפגעו בידי פלסטינים אחרים. הדגש מושם על הצד התוקף, לרוב "רעולי פנים". פעולתם זוכה לתיאורים מפורטים כגון: "רעולי פנים... תקפו בגרזינים/בסכינים/באבנים/בבקבוק תבערה/ירו בחשוד ששיתף פעולה".

במקרים אלה מוצגים הפלסטינים שנפגעים כקורבנות. דפוס זה מתייחס לגורל הקורבן ומציין מאפיינים מפורטים הן של התוקף והן של הפגיעה עצמה. לדוגמא: נרצחו על רקע חשד לסיוע לישראל (18.4.89) * □ נרצחו באכזריות על-ידי רעולי פנים (25.6.89) * □ הוכו ונורו למוות (5.9.89).

הנושא השלישי עוסק בנזקים והפגיעות הנגרמים לצד הישראלי. בהצגת פגיעות בישראלים ניכרים מספר מאפיינים משותפים. המאפיין הבולט ביותר הינו מידת הפירוט הגבוהה בהצגתם (ראה נספח א'). מושם דגש רב על סיבות הרצח: המוטיב החבלי ומאפייני התוקף מוצגים בהרחבה.

יש איזכור רב של מאפיינים אישיים של הקורבן והתמקדות בסבל האנושי שנגרם לכל המשפחה (מציינים את הרקע האישי של הנפגע, ומצלמים את ההלוויה). בנוסף, מושם דגש רב על עוצמתו של הנזק: החבלה ברכוש ובמיוחד הצתות של מכוניות עם לוחיות ישראליות זוכים לכיסוי תקשורתי נרחב שמלווה בצילומים של הנזקים בהם מובלט ההרס. הנזק מוצג כפגיעה בחברה הישראלית בכללותה (נזק ליצוא, לגידול). יש גיוס של סמלים באמצעותם הפגיעה הספציפית מתורגמת לפגיעה בקולקטיב (ראה נספח ב').

הנושא הרביעי מתאר אירועים בעלי תוצאות "חריגות", אשר יש בהם פגיעה במספר רב של אנשים או באנשים חסרי ישע. כאן הכיסוי התקשורתי מדגיש את תקינותו של שלטון החוק ואת תפקידו בהימנעות מחריגים. אירועים חריגים אלו לא מוצגים באופן מפורט, ומוגדרים מחדש כבעיה משפטית.

מקרים שבהם נפגעו חסרי ישע מוצגים בהקשר ל"נסיבות לא ברורות" כ"נמצאים בבדיקה". לדוגמא: "מפקדים בכירים מתחקרים את האירוע (22.10.89) * ב-שכם נורה ונהרג צעיר בן 16. תושבים סיפרו שנורה בעת שהפר את העוצר. צה"ל בודק את נסיבות המקרה (16.4.89) * ילד בן 10 הרג בנסיבות שטרם הובהרו. צה"ל בודק (9.8.89) * נורה ונהרג למוות מירי כדורי פלסטיק צעיר בן 16. לדברי מקורות רשמיים הצעיר השתתף ביידי אבנים. קצין שחקר את האירועים קבע שהחילים פעלו לפי הפקודות (1.10.89).

בקורפוס זה שני אופנים נוספים לסיקור אירועים בהם גרמה פעילות כ"ב לפגיעה בחסרי ישע. האחד, הוא הצגת הכחשה בנוגע למעורבות כ"ב באירוע - ההכחשה אינה גוררת אחריה תחקיר עיתונאי לגבי הנסיבות: המקרה פשוט לא מוזכר יותר בהמשך. האופן השני, כולל הכחשה שהאירוע כלל התרחש. דוגמאות לאופנים אלה: "דווח על הריגתו של צעיר בן 17 מירי. בדיקה של צה"ל העלתה שצה"ל לא היה מעורב (22.8.89) * נפצע קשה בראשו ילד כבן שלוש. מקור צבאי אמר שחילים שהיו באזור לא ירו. נסיבות המקרה נחקרות (12.10.89).

ברוב הדפוסים ההתייחסות אל הנפגעים אינה אישית והתוקף אינו מוגדר באופן ממשי. לעומת זאת, בדפוסים של פגיעה פלסטינית במשתפי פעולה ובישראלים יש דגש רב על תיאור מפורט של הפעולה ומבצעה ועל השלכותיה לגבי הנפגע. להבדיל מהקטגוריות האחרות, הנפגעים כאן הם אנשים חסרי ישע הנפלים קורבן לתוקף שמוגדר היטב בעזרת תגים המעוררים קונטציה מובהקת של אקט חבלי. (7)

דין

א. הוצאות של מסגרת ה"חוק וסדר": למרות שמתעורר דימוי פלורליסטי, ניתן לומר, למעשה, שארבעת הנושאים תומכים במסגרת אחת דומיננטית שבמרכז עומדת הסוגייה של "חוק וסדר". מסגרת ה"חוק וסדר" מהווה ציר מרכזי שדרכו מציגים ב"מבט" את האינתיפאדה. מסגרת זו כהליך של סלקציה ממוסדת, קובעת את טווח ההתייחסות הלגיטימי, וממסגרת את הדיון אודות האינתיפאדה בהתאם לתפיסה של

"חוק וסדר", היווצרות המסגרת של "חוק וסדר" והדומיננטיות שלה נבנית ומתבססת באמצעות מספר פרקטיקות דיסקורסיביות שיוצגו בהמשך.

ההנגדה של "אנחנו" ו"הם" הינה אחד העקרונות המרכזיים שבאמצעותם מסגרת ה"חוק וסדר" מאוששת. החלוקה בין "אנחנו" ו"הם" מתבססת על הבחנה בין סוגים שונים של אלימות: מצד אחד "האלימות הפלסטינית" ומצד שני "הפעלת כח של כ"ב". מעשים של פלסטינים מתוארים כאלימים ומעשים של ישראלים הופכים להפעלת כח לגיטימית ואף הכרחית.

האלימות הפלסטינית מוצגת בהקשר של תוצאותיה, מבלי שסיבותיה באות לידי ביטוי (ראה נספח ג'). הדגש הוא על הנזק שאלימות זו גורמת. מגמה זו מתחזקת לאור תהליך קרימינליזציה של פעולות הפלסטינים, באמצעות מונחים שמעידים על קיצוניות (exclusive categories) כגון: מבוקשים, רוצחים, חשודים, רעולי פנים.

הפעלת הכח הישראלי מוצגת, לעומת זאת, כתגובה לאלימות הפלסטינית. הסיבות להפעלת הכח מפורטות מאוד, כאשר במוקד עומדת המשימה להשליט חוק וסדר. על-מנת שאלימות, שאיננה לגיטימית, תתפרש כהפעלת כח הכרחית, היא מוצגת באופן הפונה לקונסנזוס (inclusive categories). בהקשר של הפעלת הכח הישראלי מדגישה התקשורת קטגוריות חברתיות ישראליות כגון: הרוב, תושבים, אזרחים. אנו רואים אם כן, שהמניעים להפעלת הכח של כ"ב מודגשים, בעוד שנמנעים מפירוט התוצאות שנובעות מכח זה.

ההנגדה של "אנחנו" ו"הם" מתחזקת גם על-ידי הצגה שונה בקשר לנפגעים, כאשר היחס אל הנפגע נקבע בהתאם לזהות התוקף. תיאור האלימות הפלסטינית מתמקד בתוצאות המעשה, אשר נקשר לרוב לפעולה חבלנית, באמצעות איזכור זהות התוקף (לדוגמא, רעול פנים, מבוקש, היה עצור). תפיסה זו מודגשת על-ידי פירוט מאפייני הקורבן. אכזריות המעשה מודגשת, ויש פרסונליזציה של הקורבן באמצעות סיקור מפורט של הרקע המשפחתי ופרטים אישיים אחרים (ראה נספח ד').

הכח הישראלי, לעומת זאת, מוצג כמכוון כנגד אלו שמזוהים ומתוייגים כמסיתים אלימים. פלסטינים שנפגעים מכח ישראלי מתוייגים באופן כזה שהופך את השימוש בכח נגדם למעשה התגוננות של כ"ב המתקבל על הדעת. הסכנה שנובעת מהקורבנות הפלסטינים אינה נגזרת בהכרח מתיאור מצב קונקרטי אלא מהתייג שמעיד על אופיים האלים של הנפגעים (כגון: רעולי פנים, מידי אבנים, מבוקשים).

ניכר תהליך של דמוניזציה, הן לגבי התוקפים הפלסטינים והן לגבי הפלסטינים שנפגעים על-ידי כ"ב. במקרים אלו מושם הדגש לרוב על פעולת התוקף הפלסטיני, שבהתאם לחומרת התוצאה גם זוכה לתיאור ה"ביוגרפיה" שלו, המתאפיינת במונחים אקסקלוסיביים (ראה נספח ה'). תהליך הדמוניזציה של הנפגע מונע מהצופה לראות בו קורבן מחד גיסא, ומאידך גם נותן הצדקה לפעולה של הכ"ב. למעשה, כל הנפגעים הפלסטינים מתוייגים כמחבלים (מלבד משתפי פעולה והנהרגים "בנסיבות לא ברורות", שנובעות, כאמור, מהסטטוס השיוכי הפלסטיני שלהם).

מקרים המכונים "חריגים" (בהם מופעל, לדוגמא, כח נגד חסרי ישע) מוצגים בצורה שונה. מעשים "חריגים" אלו מטופלים במסגרת לגליסטית של בדיקת הנסיבות. הצגה זו גורמת לסגירות בשני מובנים. ראשית, איננו יכולים להתייחס לנפגעים כקורבנות מאחר שאיננו יודעים מה בדיוק קרה. שנית, המעמד של כ"ב מתחזק מאחר שהם פועלים במסגרת החוק. כך מוגדר מעשה האלימות מחדש במונחים לגליסטיים.

בעוד שבתיאור האלימות הפלסטינית מודגשות התוצאות האנושיות, הרי בתיאור הפעלת הכוח על-ידי כ"ב מושם דגש על המניע לפגיעה בפלסטינים (השלטת סדר, מטרה שאינה מוטלת בספק). הטרימינולוגיה הצבאית הבולטת בהקשר זה (פעילות יזומה/צבאית, סריקות, חיפושים, וכדומה) מעניקה לגיטימציה לפעולתם של כ"ב. גם זהות התוקף נשמרת בהקשר הצבאי.

ב. טכניקות של טרנספורמציה: הדומיננטיות של מסגרת ה"חוק וסדר" וההנגדה של "אנחנו" ו"הם" מושגת לא רק באמצעות התכנים שהוצגו לעיל. הם גם מחזקים על-ידי אופני הצגה שונים. אופני ההצגה הללו מבליטים מספר פרקטיקות דיסקורסיביות שאציג עכשיו.

להבדיל מנושאים אחרים, בכיסוי של האינתיפאדה הקשר בין הדיווח מהאולפן לבין כתבת השטח רופף: אין התייחסות ישירה לנתונים שהוזכרו בדיווח

(המתייחס, בדרך כלל, לנפגעים הפלסטינים) בכתבה מתחוללת תפנית: האלימות הפלסטינית מוצגת בצורה קונקרטיה והיא נמדדת ביחס לתוצאותיה והשלכותיה.

לעומת ההצגה המפורטת אודות האלימות של הצד הפלסטיני, המאפיין הבולט לגבי אלימות הצד הישראלי הוא כי במקרים בהם יש נפגעים פלסטינים לא מפורט טיב הקשר בין סיבות לתוצאות. תוצאות פעילות כ"ב נשארות מעורפלות. עירפול זה מחוזק על-ידי חלוקה (dichotomization) בין הדיווח לבין הכתבה. חלוקה זו מעבירה את המוקד מנושא אחד (נפגעים פלסטינים) לנושא אחר (אלימות פלסטינית). בכך, נמנעת הבנה רחבה של האירוע וכמו-כן הגדרתו במונחים אחרים (לדוגמה בהקשר להפעלת כח ישראלי).

בעוד שפעילויות הפלסטינים עוברות תהליך של קונקרטיזציה, המעשים של כ"ב עוברים תהליך של תיווך (mediation) וריחוק (distancing). תיווך וריחוק הינן טכניקות של טרנספורמציה התורמות להיווצרות סגירות בתוך הטקסט החדשותי. באמצעותן מוסט מוקד הדיון מנושא אחד לנושא אחר (Davis, 1985). לדוגמה, נושא הקורבנות הפלסטינים מועבר בהרבה מקרים לנושא של אלימות פלסטינית, דהיינו הנושא החדש מורחק מהנושא המקורי ומונע את המשך הדיון אודות הנושא הבעייתי. תיווך מתבטא בכך שעמדות של קבוצות מסוימות מוצגות רק כאשר הן מוזכרות על-ידי אחרים (Davis, 1985). כך, בדרך כלל הדוברים הפלסטינים לא מתבטאים במהלך הכתבה ועמדתם מוצגת באמצעותה כתב.

האלימות של כ"ב מתווכת ומרוחקת בכתבות במספר צורות. בכתבות שבהן מדובר בנפגעים פלסטינים, התוקף אינו מזוהה. הדיון בנושא הפעלת הכח של כ"ב מוסט למעשה לנושא אחר: "האלימות הפלסטינית" והצורך בחוק וסדר. ומכאן ועד סוף הכתבה הכח הישראלי אינו מהווה כבר נושא. הסיקור המרוחק והמתווך הופך את הפעלת הכח של כ"ב לעניין שאינו נתון לדיון. גם אמצעים תחביריים תורמים לריחוק: בולט השימוש הקבוע בלשון הסביל. בעוד שבעיסוק באלימות הפלסטינית השימוש הוא בלשון הפעיל (הורגים, רוצחים, וכו'), תוצאות האלימות הישראלית מוצגות בלשון סביל (נפגעים, נורה ונהרג וכו').

ג. מי מדבר? ציר נוסף שבאמצעותו מתבצעת העברת נושא קשור לתפקידו של ה"דובר". ההנחה היא שתביעת הדובר חזקה יותר אם עומד מאחוריו כוח מוסדי מסוים. הגורמים שזוכים לביטוי ישיר בחדשות הם בדרך כלל "קולות ממוסדים" (Davis, 1985). לפי (Lerman, 1983) "קולות ממוסדים" הם דוברים שנהנים מרקע מוסדי (כגון פוליטיקאים, אנשי צבא): The Institutional Voice and Topic Transformation are devices by which speakers distance themselves from personally responsible I "statements and from a given topic.. אחרות, ה"קולות הממוסדים" נהנים מזהות ציבורית, דבר המאפשר להם לדבר "בשם האומה".

הצד הישראלי מיוצג על-ידי גורמים ממוסדות ציבוריים (בעיקר צבא). רוב המידע לקוח מ"מקורות רשמיים" (בעיקר צה"ל). הרקע המוסדי של המידע מעניק לו סמכותיות, וזו בתורה מחזקת את אמינות המידע. "קול ממוסד" נוטה להעביר את הדיון מהמקרה הספציפי להקשר כללי יותר. תפיסה כללית יותר מאפשרת ל"קול הממוסד" הישראלי להעביר את הנושא ולדבר על ה"בעיה העיקרית": הצורך בחוק וסדר לאור האלימות הפלסטינית (ראה נספח ו').

הצד הפלסטיני מיוצג בדרך כלל על-ידי קולו של הכתב. לעיתים הוא מוצג ישירות ואז, הוא מתבטא לרוב, על-ידי "קול עממי", המתייחס לאנשים רגילים נעדר גיבוי מוסדי וזהות ציבורית. אם כן, במידה שהפלסטינים מוצגים, הם מרואיינים לרוב באופן אקראי, כאשר הכתב בוחר אנשים ברחוב. במילים אחרות, הם אינם הולמים את הדימוי הרגיל של דובר בחדשות, והלגיטימיות של טיעוניהם נחלשת (ראה נספח ז').

אין לומר שהצד הפלסטיני אינו מתבטא כלל, אלא שכאשר הוא מקבל זכות ביטוי, בחירת הדובר ואופן התבטאותו מחלישים את טענותיו ופוגעים באמינותו בהשוואה לצד הישראלי שמתבטא כהלכה.

ד. היפוך של סיבה ותוצאה: דרך שני סוגי הצגה אלה, מאפשרים הנהלים הדיסקורסיביים היפוך בין סיבות האינתיפאדה לבין תוצאותיה. כפי שראינו, הפעלת הכוח של הצד הישראלי מוצגת בצורה מעורפלת. האלימות הפלסטינית, לעומת זאת, מתוארת באופן מפורט. אופן ההצגה הזה חוזר על עצמו, והתוצאה המצטברת גורמת בסופו של דבר לדימוי שבו האלימות באופן כללי מזוהה עם אלימות פלסטינית כשלעצמה. דוגמה טובה לכך שהסיפור החדשותי גורם להפיכת הקשר בין

סיבה לתוצאה, ניתן לראות בדיווחים על נפגעים שבהם לא מצינים את נסיבות המקרה. ניתן לדלג על נסיבות אלו, מאחר שהן כבר "מוכרות" לצופה, כלומר כל אחד כביכול יודע מה קרה לאור התיאור החוזר והסיפור שהתמסד במהלך תוכניות רבות.

להלן, אציג כיצד היפוך זה מתאפשר באמצעות הסיפור. בנוסף לתיוג ש"הם" זוכים לו יש במהלך הזמן יצירה של קודים שמתאפיינים בכך שמושגים מסוימים מזוהים עם האלימות הפלסטינית, ואינם מאפשרים ראייה אלטרנטיבית. מושגים שמאפיינים את פעולות של הפלסטינים (כגון שביתות ויידוי אבנים) מוצגים בצורה זהה למושגים שמתייחסים למצבים ששני הצדדים מעורבים בהם (כגון עימות, תקרית). התוצאה היא שמושגים כגון יידוי אבנים ועימות הופכים להיות חליפיים, וכך משקפים עבור הצופה מצב זהה. אחד הביטויים הבולטים של תהליך זה הוא כאשר נסיבות הפגיעה מצביעות על זהות הקורבנות מבלי שיש צורך לנקוט בתיאור כלשהו. לדוגמא: "באיזור שביתה מלאה. בכל רגע עלולה לפרוץ כאן אלימות, ואולם אחה"צ על רקע יידוי אבנים נהרג צעיר מקומי" (11.5.89).

מבחינה תחבירית, ניתן להבין שהצעיר נהרג כיוון שיודו עליו אבנים, אך מתוך טווח מוכר של קודים שנוצרו בסיפור החדשותי אודות האינתיפאדה יודע הצופה לקרוא את הטקסט כך ש"המוות נובע מהעימות שנוצר בעיקבות האלימות הפלסטינית". חילופיות המושגים מתעלמת מפעולת כ"ב והופכת את הפלסטינים לגורם הפעיל ולאחראי הבלעדי לעימותים. מעשה הפגיעה עצמו (בדרך כלל ירי) אינו מוזכר. לעומת זאת, "יידוי אבנים" הינו קוד שמעוגן בתוך הקשר רחב יותר שבו הפלסטינים מפעילים אלימות.

הצופה מפענח את המקרה הספציפי מתוך קודים כלליים שאינם קשורים בהכרח למקרה עצמו. בפענוח זה, האלימות הפלסטינית ממוקמת כסיבה לפגיעות. סיבות הפגיעות מוצגות לרוב בצורה זו, וכך נוצר זיהוי בין פעולות של פלסטינים לבין מונחים כגון תקרית והפרות סדר, למרות שבעצם שני הצדדים מעורבים בעימותים.

ה. גבולות השיח והשלכותיהם: הנושאים שאותרו קובעים את טווח ההתייחסות על-ידי יצירה של מסגרת דומיננטית שמעמידה במרכז את שאלת ה"חוק והסדר". מסגרת זו מכוונת את הדיון על משמעות האינתיפאדה לפרמטרים קבועים שמתמקדים בביטויים האלימים. באמצעות פרקטיקות דיסקורסביות נוצרים גבולות השיח, ובמילים אחרות, קביעתם של הפרמטרים המקובלים והלגיטימיים לדיון על משמעות אינתיפאדה. הפעלת הכח הישראלי מוצגת כמעשה המיועד להשיג שליטה על-מנת לקיים את הסדר. פעולות הפלסטינים, לעומת זאת, מוצגות במונחים של אלימות לשמה. ישנו תהליך של קרימינליזציה של הצד הפלסטיני, הנקשר למעשים חבלניים. בהתחשב שטרור מהווה נושא מרכזי המאפיין את הבניית הסכסוך הישראלי-פלסטיני, גם האינתיפאדה ממוקמת בהקשר זה. על כן אין הכרח לתאר מעשה מסוים במפורש כחבלני: ניתן לגייס סמלים עקיפים (כגון "דגל אש"ף") המזכירים ומחזקים את הדימויים הרווחים אודות הסכסוך.

לאופן הצגה והעמדה שכזה שתי תוצאות עיקריות: ראשית, הטענה שמדובר בפעילות חבלנית מסייעת להציג את המעשים של כ"ב כתגובה לגיטימית ואף להצדיק את תוצאותיהן. שנית, תיאורה של הפעילות הפלסטינית האלימה במונחים הנקשרים לטרור שולל את המימד הפוליטי של האינתיפאדה (8).

ראינו לעיל כי "המאבק על המשמעות" כלל בין היתר מאמץ פלסטיני לצייר את האינתיפאדה כמעשה של "התנגדות אזרחית". המסגרת של "חוק וסדר" שוללת מלכתחילה פרשנות חלופית כזו, שכן היא מכוונת את צופי "מבט" לראות בפעילות האלימה במסגרת האינתיפאדה המשך ישיר לפעילות האלימות הפלסטינית שרווחה בעבר, בהקשר הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ואשר תויגה כטרור.

אם כך, הגמוניה קיימת לא רק בזכות הדומיננטיות של רעיונות מסוימים, אלא גם מתוקף שלילת לגיטימציה של עמדות מנוגדות או מניעת הופעתן. המסגרת הדומיננטית, שתוארה לעיל תחת הכותרת "חוק וסדר" מחזקת את התפיסה הרואה את האינתיפאדה בעיקר בהקשר לאלימות ותופסת את האלימות כסיבה של הקונפליקט הישראלי-פלסטיני ולא כאחד הסימפטומים שלו. מסגרת זו מחזקת את ההתמקדות בפעילות האלימה כשלעצמה, בכך היא נוטה לדחיקתה של פרשנות שמתמקדת בסוגייה הפוליטית, ובהתאם - לשלילת האופי הפוליטי של האינתיפאדה כתופעה חברתית-פוליטית רחבה. בכך משמשת המסגרת הדומיננטית הנדונה לחיזוקו של השיח הדומיננטי בישראל בכלל, ישראלי-פלסטיני, בפרט (9).

תג ה"טרור" הוא, אם כך, אמצעי חשוב לחיזוק מוסדות המדינה ולקביעתם של גבולות הפעילות הפוליטית הלגיטימית. בתהליך קביעת הגבולות ממלאים את"ה תפקיד מכריע, הן בגלל תפוצתם הגדולה והן בשל תדמיתם כמקור מוסמך וניטרלי. תיוג האינתיפאדה כולה כ"טרור" אינו נובע מהעדפת עמדות הממשלה על-ידי את"ה, כי אם ממסגרת ההתייחסות המפרשת כל התנגדות אלימה של קבוצות במונחים מסוימים בלבד (כגון "איום על הדמוקרטיה") ועל כן מובילה להגנתו של הסטטוס-קוו.

אם נרחיב לרגע את מסקנות המחקר ניתן להעיד שקיים פרדוקס מסויים: מחד גיסא, יוצר הסיכסוך הפלסטיני-ישראלי את הקטגוריות הפוליטיות שקובעות את גבולות השיח בישראל, קרי שמאל וימין (Arian, 1982); מאידך, מהווה ה"טרוריזציה" של השיח התקשורתי אודות הסיכסוך, גורם מלכד היוצר קונסנזוס לאומי (10).

ו. שיעתוק השיח הדומיננטי ותפקיד המדינה: "מבט" משעתק הגדרות שמקורן בממסד הפוליטי, מבלי שהמדינה נזקקת למעורבות ישירה. עצם האפשרות של מעורבות ישירה יחד עם הגדרת נושא כנוגע ל"אינטרס הלאומי" מבטיח טיפול "אחראי" בסוגייה. כך מצליחה המדינה ליישם "מדיניות מידע", אשר שומרת, מחד, על ההפרדה הרשמית בינה לבין את"ה, כלומר על האוטונומיה היחסית של את"ה שמעניקה להם את אמינותם, ומאידך, קובעת דרך "הקולות הממוסדים" את טווח ההתייחסות הלגיטימי של הסיקור החדשותי. Lerman גורסת:

Defining the issue of the other as a threat to national values suppresses the topics of the others, and articulates a skewed and unequal discourse in which those who are already so defined by the IV are either silenced, or have a limited right to respond, within the (frames of reference of the IV. (Lerman, 1983:98

אם כך, הדימוי של את"ה כ"כלב שמירה" עשוי להיות מטעה, לפחות כאשר מדובר בנושאים המוגדרים כנוגעים ב"אינטרס הלאומי". עם זאת, כאשר חלקים מהעלית הפוליטית מתחילים לשנות את יחסם לסוגייה מסוימת, את"ה יכולים לתרום להגברת שינויים אלו (לדוגמא, הכיסוי של את"ה במלחמת וייטנאם - ראה: Gitlin, 1980). אם כן, ה"מאבק על המשמעות" באמצעות את"ה, נשאר בידי הכח הממוסד.

סיכום

מהנתונים האמפיריים עולה כי הנושאים המרכזיים המופיעים ב"מבט" קובעים את טווח ההתייחסות לאינתיפאדה על-ידי יצירה של מסגרת דומיננטית שמעמידה במרכז את שאלת ה"חוק והסדר". מסגרת זו מכוונת את הדיון על משמעות האינתיפאדה לפרמטרים קבועים שמתמקדים בביטויים האלימים. באמצעות טכניקות הטרנספורמציה נוצר סדר דיסקורסיבי שתוצאותיו הן קביעת גבולות השיח; במילים אחרות, קביעתם של הפרמטרים המקובלים והלגיטימיים לדיון על משמעות האינתיפאדה.

ההשלכה האידיאולוגית העיקרית של אופן הצגה זה הינה מידה גבוהה של סגירות בטקסט החדשותי אודות האינתיפאדה ב"מבט". טווח ההתייחסות מצטמצם למימדים האלימים של האינתיפאדה. באמצעות המסגרת של "חוק וסדר" המדגישה היבטים אלימים, המימד הפוליטי של האינתיפאדה מנוטרל. תהליך זה של דה-פוליטיזציה מאפשר שיעתוק של הדימוי הטרוריסטי המאפיין את ההתייחסות הרווחת בשיח הציבורי אודות הסיכסוך. טרור נתפס כאן כסיבה לסכסוך הישראלי-פלסטיני ולא כאחד הסימפטומים שלו.

הערות ביניים

1. מושגים כגון "ניטרליות" ו"איזון" מהווים עבור מחקרים רבים כלי מדידה (לדוגמא: Etziony-Halevy, 1987). שאלות אודות המושגים עצמם לא נשאלות במחקרים אלו, מכיוון שהן מחוץ למסגרת ההתייחסות של גישתם התאורטית. גישות ביקורתיות, לעומת זאת, הופכות את המושגים עצמם לאובייקט הנחקר. זו גם הסיבה העיקרית שבגללה הגורם של מעורבות ישירה או הפוליטיזציה של רשות השידור לא מטופלים במחקר זה. הספרות הקיימת בישראל מצביעה על מעורבות גבוהה (ראה לדוגמא משעל, 1978; Etziony-Halevy, 1978). הטענות של מחקרים אלו בהחלט מחזקים את הממצאים במחקר, אולם ברצוני להציג בעבודה זו מסגרת תיאורטית יותר רחבה, המסבירה את היחסים בין את"ה לבין המדינה מבלי לצמצם אותם ליחסים אינסטרומנטליים. הגישה התיאורטית שבה אני נעזר נעדרת כמעט לחלוטין מחקר את"ה בישראל, אשר ברובו מצמצם את טווח ההתייחסות בסוגיית הקשר בין את"ה לבין המדינה למימד האינסטרומנטלי.

2. Tuchman. "...מצינת שהעובדות אינה נגזרת רק מהארוע עצמו אלא גם מהאופן שהוא מובנה ומוצג: facts taken together present themselves as self-validating. Together they constitute a web of facticity by establishing themselves as cross referents to one another. The omnipresence of the web of facticity both guides the search for news and perpetually reconstitutes itself as the frame for news". Tuchman, (86:1978). אם כך, חדשות לא רק משקפות אלא יוצרות את המציאות המוצגת לצופה.

3. מדגם זה אינו משקף בהכרח את ההתייחסות הכוללת אל האינתיפאדה בתוכניות "מבט" במהלך שנה זו. ישנם גם הקשרים נוספים עקיפים יותר, שבהם מופיעה האינתיפאדה. נושאים מדיניים כמעט שאינם מופיעים במסגרות שמתייחסות ישירות לאינתיפאדה. נושאים אלו מסוקרים בפריט נפרד שאופי הצגתו אינו תלוי באינתיפאדה. אי לכך, ההחלטה להתמקד בקורפוס זה משקפת את הדפוס הרווח של הצגת האינתיפאדה. כמו כן, כתבות אלו מייצגות (מבחינת שכיחות הופעתה) את העיסוק המרכזי באינתיפאדה ואת סיקורה ב"מבט". רוב ההתייחסות הישירה לאינתיפאדה, בפרק זמן שנחקר, מתמקדת בתקריות.

4. המושג "מסגרת" (frame) קיים אצל חוקרים שונים (Gitlin; 1987, Gamson, 1980). השיטות לאיתור מסגרות אומנם שונות אצל כל אחד מהם, אולם משותפת להם ההנחה שבבסיס המסגרת עומדת תבנית חשיבה מרכזית המארגנת את הנושאים השונים.

הרעיון שניתן לפרק מסגרות למרכיבים הניתנים לזיהוי במונחים אנליטיים בא (בהשראת Gamson (1987). הוא מנסה, בעזרת מודל שפיתח, לזהות את השורשים הקוגניטיביים ואת השוני בהצגה של סוגיות מסוימות המהוות סוגיות ציבוריות (public issues). הרעיון שמסגרות מורכבות מאלמנטים הניתנים לזיהוי עוזר במיון ובניתוח של השיח.

5. חשיבותו של המימד הויזואלי נלקחה אומנם בחשבון, אך התייחסותי אליו מתמקדת בעיקר ביחס שבין התמונה לבין פס הקול. בספרות של חקר את"ה רווחת טענה לפיה המימד הויזואלי בחדשות בא לחזק את הנאמר וכי ההיבט הדומיננטי להצפנה (encoding) ולפיענוח (decoding) של חדשות טלוויזיה הוא קו הסיפור המילולי (ראה: Davis, 1983). עם זאת, אין להתעלם מהתמונה. חשיבותה של התמונה נובעת מהיבטים הקשורים ליחס שבין הטקסט של הכתב לבין התמונה. יחס זה מעניין במיוחד דווקא כאשר בפועל אין קשר של ממש בין השניים, כפי שקורה לעיתים קרובות בקורפוס הנדון. אחד המאפיינים הבולטים של סיקור האינתיפאדה ב"מבט" הוא שבכתבות השטח נעדרים צילומים מהאירועים (שעליהם דווח מהאולפן). Davis גורס: [the relationship between image and text is more than purely illustrative. There is often no direct or even indirect correspondence between the content of the voice-overs and the shots which appear. The extent to which the parallel elements contradict one another may depend on the ideological sensitivity of the subject matter]. 46:1983. במילים אחרות, הקשר בין תמונה וקול נוטה להיות חזק כאשר מדובר למשל בפיגוע שבוצע על-ידי פלסטינים. רמת הקשר פחותה במקרים שקשורים לנפגעים מהפעלת כח על-ידי ישראל. עם זאת, לתמונה פונקציה חשובה: היא מעניקה מימד עובדתי לטקסט המילולי. כוחה של הטלוויזיה קשור ביכולתה להמחיש את הטקסט המילולי בתמונות. המחשה זו תורמת לנטורליזציה מסוימת, ומכאן מקור הדימוי של חדשות טלוויזיוניות כמדיום שמעביר עובדות.

6. הופיעו גם מסגרות נוספות, אך שוליותן גרמה להוצאתן מהקורפוס. מסגרות אלו לא נכללו משתי סיבות. הן מתייחסות רק בעקיפין לאינתיפאדה, ושכיחותן נמוכה. למרות זאת, רצוי להזכיר כאן אחת. העמדה הבקורתית ביותר בכתבות הטלוויזיה נגעה לצווים המצהירים על שטח צבאי סגור. כתבים מחו מספר פעמים (אם כי באורח מתון) כנגד השרירותיות בהפעלת צווים אלו. ביקורת זו אינה אמורה להפתיע, שכן מקורה במאמץ לשמור על האתוס המקצועי, דהיינו על האוטונומיה היחסית של את"ה.

מחאה דומה מטעם אנשי התקשורת (עיתונאים ועורכים) התגלתה גם בהקשר של האיסור לשדר את נאומו של ערפאת. ייתכן שמחאתם נבעה מאתיקה מקצועית, אך בו זמנית מגמתה להדגיש לפוליטיקאים ולציבור כאחת, שאנשי תקשורת אינם נתונים להשפעות חיצוניות, אלא נאמנותם לעקרונות המקצועיים בלבד.

7. סוגייה, הקובעת את הבניית המשמעות של האינתיפאדה, שלא נידונה באופן שיטתי במחקר זה, קשורה למה שינתן לכנות "טרמינולוגיה". ראשית, ישנו

לכסיקון רשמי למונחי אינתיפאדה שהופץ ברשות השידור. "לפי הוראות אלו, אסור לומר שטחים או גדה, אלא יו"ש וחבל עזה. אסור לומר אינתיפאדה אלא התקוממות (החלטה ששונתה במהירות כיוון שהמונח התקוממות עלול לעורר קונוטציות חיוביות ד.ל.). אין לומר דגל פלסטיני אלא דגל אש"ף. אסור לומר משתף פעולה, אלא מסייעים לישראל או מסייעים לממשל". (חדשות 21.2.89). הוראות אלו השתנו במהלך האינתיפאדה ואחרי כמעט שלוש שנות אינתיפאדה חלקם התמסדו (לדוגמא דגל אש"ף) ואחרים מופיעים לפעמים (לדוגמא משתף פעולה).

בהקשר הטרימינולוגיה בולט גם הייחוס הדיפרנציאלי במונחים מסוימים. קובי ניב, במדורו הסאטירי בעיתון מעיר על "חידושים" בשפה העברית: צעיר יהודי בן 17 נקרא "ילד". ילד פלסטיני בן 12, נקרא בשם "צעיר". מפגין פלסטיני נקרא בעברית בשם "מתפרע". ממשיך ניב ואומר: גם בענייני מוות יש הבדלים סמנטיים בין יהודים ופלסטינים. למשל: ישראלים "נרצחים" ופלסטינים "נהרגים" או "מצאו את מותם" או ש"הובאו גופותיהם" (חדשות, 13.4.88).

8. חשוב לציין שדימוי אודות הסיכסוך אינו "תגובה טבעית" לאירועים מסוימים, כי אם פועל יוצא של המשמעות הספציפית שמוליד הקוד "טרור". קוד זה אינו אינהרנטי לאופי האירוע, אלא משמש כתג המוצמד בנסיבות מסוימות למעשה. (Weimann (1985 טוען כי: The "choice of label that refers to terrorists is affected more by the political significance of the act than by the degree of violence employed" (1985:440).

Schlesinger (1981) גורס שהשימוש במונח "טרור" תלוי במיגון משתנים כגון זמן וקירבה, אשר מתייחסים בעיקר למימדים גיאוגרפיים ואידאולוגיים (לדוגמא: התנגדות אלימה למשטר טוטליטרי לא תיתפס כטרור ותוגדר כמאבק לשיחור).

9. מחקר שבדק את הכיסוי של יום האדמה ב-1976 בעיתונות הישראלית מצביע על מסקנות דומות: "קישור השביתה לתסיסה בשטחים תוך הבלטת מעורבותה של רק"ח בשני המקרים, וההתמקדות באיום ובסכנה הפוטנציאלית לביטחון המדינה, העניקו לשביתה משמעות רק במונחים של החלקים הפרובלמטיים ביותר שלה". יש בהצגה זו הטייה אידאולוגית, מפני שמתוך קומפלקס של סטנדרטים שונים, בודד האלמנט הכי מדאיג - האלימות והקיצוניות - והמחאה, שרוקנה מתוכנה הפוליטי, הפכה לנושא של חוק וסדר" (קורן, 1987: 63). גם במקרה זה מועבר הדיון בנושא הסיכסוך הישראלי-ערבי, המהווה אזור הגמוניאלי, מסוגייה פוליטית לבעיה של "חוק וסדר".

10. בנושא של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שעומד במרכז השיח הפוליטי בישראל, נהוג לחלק את האוכלוסיה בישראל לשמאל וימין או יונים וניצים. עם זאת, למרות קיומן של דעות שונות בנוגע לפתרון הסכסוך, דווקא חלוקות אלו מעידות על "איזורים הגמוניאליים". מחקר שנערך על האופן שבו "יונים וניצים" "קוראים" את "מבט" בנוגע לסכסוך מראה של "ניצים" יותר קל לקבל את ההצגה הדיכטומית במונחים של "אנחנו" מול "הם" כטרוריסטים, כפי שהיא קיימת בכיסוי התקשורתי אודות הסכסוך. "היונים" לעומת זאת מתקשים לקבל דימוי פשט זה (Liebes, 1990). על קיומה של הגמוניה בסוגייה זו, מעידה העובדה שה"יונים" אומנם מתנגדים להצגה פשטנית שיוצרת דימוי שלפיו כל פלסטיני הינו טרוריסט, אך אינם מסוגלים למקם פעילות כגון "יידוי אבנים", למשל, בהקשר של אלימות פוליטית.

מקורות

גורן, ד. (1989) "אמצעי התקשורת והדמוקרטיה בישראל". בתוך ש. סטמפלר, עורך, אנשים ומדינה, החברה הישראלית, תל אביב, משרד הבטחון.

קורן, א. (1987) "הכיסוי של יום האדמה (1976) בעיתונות הישראלית", עבודת מוסמך, בר-אילן.

משעל, נ. (1978) "רשות השידור: דינמיקה פוליטית", עבודת מוסמך, בר-אילן.

n, A & .Shamir, M. (1982) The primarily political functions of the left-right continuum, Tel -aviv, Pinhas Sapir Center for Development, Arian, A. (1988) National Security and Public Opinion in Israel, Jerusalem, Jerusalem Post, Davis, H & .Walton, P, eds. (1983) Language, Image, Media, Oxford Blackwell.

- .Davis ,H. (1985) "Discourse and Media Influence ",in Dijk ,T .A ,.ed
 .Discourse and Communication ,Berlin ,De Gruyter ,pp .44-60
 Dijk ,T .A ,.ed. (1985) Discourse and Communication ,Berlin ,De
 Gruyter
 Etziony-Halevy ,E. (1987) National Broadcasting under Siege :A
 ,Comparative Study of Australia ,Britain ,Israel and West Germany
 .Basingstoke ,Macmillan
 ,Gamson ,W.A .and Modigliani A,. (1987) Conception of Social Life
 .Boston ,Boston University Press
 Gitlin ,T. (1978) "Media Sociology :The Dominant Paradigm ,"Theory and
 .Society 6:205-235
 Gitlin ,T. (1980) the Whole World is Watching ,Berkeley ,University of
 .California Press
 ,Gramsci ,A. (1971) Selection from the Prison Notebooks ,New York
 .International Publishers
 Hackett ,R.A. (1984) "Decline of a paradigm :Bias and Objectivity in
 news media studies ,"Critical Studies in Mass Communication
 .(229-250):3
 Hall ,S. (1974) "Media Power :The Double Bind ,"Journal of
 .Communication ,Autumn :19-26
 & Hall ,S ,.Clarke ,J. (1978), Policing the Crisis ,London ,Holmes
 .Meier
 ,Hall ,S. (1980) "Encoding/Decoding "in Hall ,S ,.ed .Culture ,Media
 .Language ,London ,Hutchinson ,pp .128-139
 Hall ,S. (1982) "The Rediscovery of Ideology :Return of the Repressed
 in Media Studies ,"in Gurevitch et al ,.eds ,.Culture ,Society and the
 .Media ,London ,Methuen ,pp .56-90
 .Hartley ,J. (1982) Understanding News ,London ,Methuen
 Lerman ,C.L. (1983) "Dominant Discourse :The Institutional Voice and
 ,Control of Topic", in Language ,Image ,Media ,Davis ,H ,.ed ,.Oxford
 .Blackwell ,pp .74-103
 Liebes ,T. (1990) "Television News and the Fundamental Attribution
 Error :The Political Discussion of Israeli Hawks and Doves", The Smart
 .Institute of Communication ,Jerusalem ,Hebrew University
 Poulanzas ,N. (1969) "The Problem of the Capitalist State", New Left
 Review 10(4): 761-780
 Schlesinger ,P. (1981) "Terrorism , the Media and the
 liberal-democratic state :a critique of the orthodoxy", Social Research
 .74-99 :(1)48
 .Tuchman ,G. (1978) Making News ,New York ,Free Press
 Weimann ,G. (1985) "Terrorists or Freedom Fighters? Labeling Terrorism
 in the Israeli Press ",in Political Communication and Persuasion
 .433-445 :(4)2

נספחים

נספח א': (20.7.89)

דיווח מהאולפן על פתיחת משפטם של שלושת הנאשמים ברצח פרידריך רוזנפלד
 מאיראל: "מדווח כתבנו להתיישבות בני ליס".

רואים שני גברים חמושים באקדח שמחפשים - תמונה זו מלווה בפס קול הבא: "אם
 כן, כאלו הם פני הדברים בשומרון. בהבזק של שניות אבן מזרקת מהמארב, עצירת
 חרום של המכונית, המיידים נמלטים. אירוע של יום יום."

יש cut ורואים עציר שמובא אל תוך בית משפט וקול: "נאשם מספר אחד, פהים
 איברהים. הוא שלקח את הסכין ונעץ בגבו של פרידריך רוזנפלד ז"ל. אל אולם
 בית המשפט נכנסים שלושת הנאשמים תושבי בורקין - מוסטפא עותמאן, בלאל דמרה
 ופהים איברהים. מפגש ידידותי בין פרידריך רוזנפלד תושב אריאל לבין שלושת
 הנאשמים על יד חירביד'אל הנמצאת בין אריאל לבין בורקין - מפגש שנשתיים
 בהריגתו של פרידריך. הם ישבו יחד. פרידריך לימד אותם, על פי כתב האישום,
 לקרוא מפה טופוגרפית. הוא לימד אותם לצלם במצלמה שהיתה ברשותו. כשהם
 הבחינו בסכין הקומנדו שנשא פרידריך, החליטו להרוג אותו. שניים תפסו אותו
 והשלישי נעץ בו את הסכין מאחור. הוא היכה בהם והם ברחו. הוא צילם אותם ואף

ירה לעברם. שבו למקום. ראו אותו עדיין חי. הוא ימות: הם אמרו. שבו למחרת למצוא את הסרט במצלמה או להשמיד הוכחות. פרידריך לפני מותו הוציא את הסרט מהמצלמה והחביאו בין בגדיו. כשמצאו אותו החוקרים לא נותר אלא לפתח את הפילם, לנהל מרדף אחרי שלושת הנאשמים ולעצור אותם אחרי זמן קצר.

נספח ב': (19.3.89)

"הרס וחורבן התגלה לנגד עיניו בישוב X. בהצתה מכוונת ניסתה כנראה חוליית מחבלים להעלות באש את בית האריזה. הנזק במאות אלפי דולרים.

נספח ג': (17.7.89)

[כתב של "מבט" מראיין פועל שיוצא לעבוד בישראל למרות הכרזה על שביתה כללית בשטחים].

כ: "מה יעשו לך אם יגלו? - ת: יזרקו עלי אבנים.

כ: אולי ישרפו לך את הבית? - ת: אולי, כבר שרפו להרבה אנשים את המכונית.

כ: למה? כי הם יוצאים בשביתה? - ת: כן!

כ: אז יידוי אבנים זה רע? - ת: ודאי שרע.

(16.3.89)

"תפיסתה של חוליית מחבלים אתמול הביאה לתגובה מיידית של צה"ל. פיצוץ בתייהם של חברי חוליה שרצחה ופצעה ערבים בטענה שהם משתפי פעולה עם שלטונות ישראל. בראש החוליה עמד X שיצא לירדן וקיבל הוראות ומימון כספי מהפת"ח. בידי החוליה היה גם נשק חם."

נספח ד': (22.10.89)

"תושב נתיבות נסע בכביש חוצה שומרון ואבן שנזרקה חדרה פנימה ופגעה בראשו. הפצוע פונה במסוק. עתה הוא מאושפז ביחידה לטיפול נמרץ." (ראה גם נספח א').

נספח ה': (10.7.89)

"נורה ונהרג צעיר כבן 17 אשר סרב לעצור עפ"י פקודת כ"ב. הצעיר היה מבוקש וידוע כמתקיף של אנשים שנחשדו בסיוע לשלטונות ישראל. הוא היה פעיל בחזית העממית."

(19.3.89)

"בעיר עזה ירה חייל לעבר צעיר בן 17 כשעמד להשליך בקבוק תבערה. הצעיר נהרג במקום. במקום האירוע נמצא בקבוק תבערה מוכן. מקורות הצבא אומרים שהירי בוצע לפי הפקודות."

(18.9.89)

"תושב X נהרג מאש של צה"ל לאחר שלא נעצר כאשר התבקש לעשות כן. הוא היה מבוקש בידי כ"ב."

נספח ו': (12.9.89)

כתב "מבט": "□ היום ביקר בוילה שבה מצאה החוליה מסתור שר הבטחון רבין. הארוע החזיר את שכם לכותרות. החרפת התקריות באה במקביל להחמרה בהוראת הפתיחה באש."

בהמשך ראיון עם רבין:

רבין: "אין שום סיבה לשנות את ההוראות. זה מוצדק כשזה בא להילחם בעוטי מסכות שמטילים טרור, גם על האוכלוסיה."

נספח ז': (13.4.89)

[כתב "מבט" מראיין אנשים מתוך המון ברחוב מתקבל מידע סותר (תושב אחד אומר שהחיילים באו ב- 1.30 לפנות בוקר, השני מדבר על 4.30).]

הכתב: "מדוע החיילים נכנסו לכפר?"

אחד התושבים עונה לו: "בלי סיבה."

מקור:

"פתו"ח" מס' 1 יולי 1992

גרסא להדפסה

כל הזכויות שמורות © 2014 ל- המינהל למדע ולטכנולוגיה במשרד החינוך בשיתוף המרכז הפדגוגי טכנולוגי (מפ"ט) עמל
האתר עוצב ותוכנע "ע" GoNet Software Solutions
ראו תנאי שימוש